

Рецензија рукописа монографије „Модел индексирања догађаја и разумевање дискурса“, аутора доц. др Владимира Фигара

Одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета бр. 198/1-8-2-01 од 29. априла 2026. године именован сам за рецензента рукописа под горњим називом аутора доц. др Владимира Фигара.

Монографија „Модел индексирања догађаја и разумевање дискурса“ доц. др Владимира Фигара осмишљена је као публикација која ће понудити како теоријски тако и емпиријски допринос семантичкој теорији, а пре свега проблему контекста у краћим сегментима дискурса. Рукопис се протеже на 227 страница текста, праћен је обимним списком од 238 библиографских јединица, садржи 16 табела, 7 слика и велики број добро осмишљених језичких примера.

Текст је подељен на шест поглавља.

Након увода, који најављује теме којима ће се аутор бавити у публикацији, друго поглавље испитује познате когнитивистичке (не нужно и когнитивнолингвистичке!) конструкте који су допринели истраживању дискурса како у општој лингвистици тако и у психоллингвистици: Румелхартове схеме, Минскијеве оквири, те, на крају, конструкт знатно ближи когнитивној семантици у ужем смислу – семантичке оквири Чарлса Филмора. Аутор умешно и прецизно дефинише и класификује сваки од ових конструката, указује на њихове међусобне сличности (које се често превиђају, будући да сви потичу од аутора из различитих основних дисциплина, који су самим тим имали различите циљеве при постулирању својих теорија), те извлачи адекватан закључак да само такав, контекстуално богат приступ, далек од било каквог генеративног формализма фокусираног на реченицу, може да понуди адекватну семантичку теорију која би захватила феномен као што је дискурс. Посебно ваља истаћи ауторово умешно објашњење појма „сценарија“ (script), онако како су га увели Шанк и Ејбелсон. Уз уложен велики напор да се, понекад доста нетранспарентни, енглески технички термини преведу на српски језик, главни увид који се нуди у овом прегледу јесте тај да је конструкција значења динамичан процес, који има велики број, делимично независних, компоненти – од језичких структура до информација добијених перцепцијом и богатог искуства похрањеног у трајном памћењу. Значајно, већ у овом поглављу аутор износи резултате већег броја сопствених студија које, убедљивом методологијом, поткрепљују многе од конструката предложених у обрађеним теоријама, а нарочито у семантици оквира.

Треће поглавље даје сажет, али информативан преглед приступа ситуационим моделима у савременој теоријској лингвистици и психоллингвистици, са посебним освртом на ван Дајков приступ, где се главни нагласак ставља на конкретну контекстуалну ситуацију, а не апстрактна наративна „празна места“ (slots) која треба попунити како би сценарио „радио“. Ипак, аутор наглашава да и такав, врло конкретизован, фокус још увек нуди пре свега апроксимације, и то вишедимензионалне. Централни део поглавља разрађује сваки од главних елемената разумевања дискурса из овог модела: (1) сегментацију догађаја, базирану на интуитивном дискретизовању, те и структурисању континуалних „временских сегмената који имају почетак и крај“, (2) чиниоце који учествују у конструкцији модела (од језичких информација, преко формалних правила за њихово повезивање у темпоралне и хијерархијске склопове, до жанровских карактеристика и општег знања учесника у дискурсу), те (3) основне функције оваквих модела (којима се, између осталог, може објаснити како они теже да на инваријантан начин инкорпорирају информације из различитих модалитета).

Поглавље четири даје кратак преглед четири донекле супротстављена методолошка оквира у области ситуационих модела, што је аутор искористио као увод за сопствени модел избора, који је представио у наредном поглављу. Тако теорија конструкције и интеграције описује транзицију од површинске структуре

текста ка ситуационом моделу, која се одвија путем повезивања пропозиција и претходног знања. Модел изградње структуре наглашава формирање менталних склопова уз помоћ механизма појачавања релевантних и пригушивања нерелевантних информација, што је у складу са конекционистичком епистемологијом у когнитивним наукама. Модел уроњеног посматрача везује се за утеловљење и сродне феномене блиске когнитивној лингвистици, тако што предлага да читалац ментално симулира догађаје користећи сензорно и моторичко искуство. Коначно, модел динамичке флукуације, као потенцијално најкомплекснији, сматра да разумевање дискурса настаје као последица променљиве активације концепата кроз циклусе читања.

Пето поглавље приказује теорију контекста за коју се аутор определио: модел индексирања догађаја. Овај приступ пре свега тиче се тумачења текста, што је и ауторово главно поље интересовања у овој публикацији. Поглавље почиње рекапитулацијом пет димензија битних за изградњу ситуационог модела, редом: време, простор, однос узрока и последице, идентификација циљева и намера (фактички, теорија ума), те однос између актера и објекта (протагониста и предмета). Занимљиви ефекти настају управо када је макар једна од ових димензија „угрожена“ у конкретној интерпретативној ситуацији, где често долази до грешака у тумачењу или макар кашњења у когнитивној обради, а што се може адекватно емпиријски показати. По ауторовим речима: „Што више индекса догађај дели са интегрисаним моделом, лакше ће бити укључен у менталну репрезентацију.“ Након хронолошког описа фаза у развоју модела, др Фигар детаљно описује три конституента модела индексирања догађаја (тзв. тренутни, интегрисани и комплетни модел). Тиме он даље брани теоријску поставку по којој разумевање ситуације подразумева истовремено (подсвесно) тумачење различитих димензија које елементи дискурса заузимају једни у односу на друге (нпр. да ли се мења говорник или временски оквир у нарави), при чему се поремећаји у некој, а нарочито у више њих истовремено, одражавају на бихевиорално мерљиве параметре (нпр. време читања). Закључак је да током читања испитаници истовремено прате већи број димензија, а посебно време, каузалност, циљеве и протагонисте. С тим у вези, већи део поглавља посвећен је прегледу досадашњих експерименталних провера утицаја ових димензија. Овај утицај углавном је потврђен, пре свега кроз парадигме које су стварале дисконтинуитет у њиховом увођењу. Ипак, важно је напоменути и да појединачне димензије немају једнаког удела на интерпретацију ситуационих димензија при индексирању догађаја.

Шесто поглавље представља релевантан научни допринос у ужем смислу речи будући да нуди ауторову сопствену (и нову!) студију којом се проверава психолошка утемељеност неких од феномена предложених у моделу индексирања догађаја. Др Фигар се специфично усмерава на превођење са српског на енглески језик, чиме повезује своја општелингвистичка и психоллингвистичка интересовања са теоријом превођења те, коначно, практичном наставом енглеског језика на академском нивоу, у којој такође има великог искуства. Конкретно, аутор је студентима дао на превођење текст који је садржао проширену верзију горе поменутих димензија индексирања догађаја, којих у моделу др Фигара има чак осам (укључујући, на пример, два аспекта временске димензије, као и модалност). Уследила је брижљива сегментација текста по свим димензијама, одређивање интензитета сваке од димензија (на прилично широким скалама од шест подељака) као и додатна верификација модела путем напредне верзије линеарне регресије што је свакако врло модеран поступак, те и вредан додатне похвале. Анализа учинка студената на тесту превођења показује да су поједине димензије ситуационог модела међусобно повезане, посебно кроз односе са каузалношћу, а одређене димензије могу служити као предиктори других. Показало се и да грешке у глаголским временима и кондиционалима мењају структуру ситуационог модела и нарушавају везе између његових димензија. Коначно, истраживање потврђује да дисконтинуитети и начин временског уоквиравања утичу на разумевање текста.

*

У студији под називом „Модел индексирања догађаја и разумевање дискурса“ аутор, доц. др Владимир Фигар, показује високу информисаност и завидну ерудицију у области у којој се сусрећу истраживања

дискурса, психоллингвистика и шира когнитивна психологија. Ово се види у критичком прегледу великог броја теорија и модела који се нуде у монографији. Ипак, кључни допринос публикације аутентично је научни: ослањајући се на много година искуства у извођењу пре свега емпиријских и експерименталних студија, аутор је спровео и оригинално истраживање којим је изабрани теоријски модел најпре проширио новим дискурским димензијама, а затим и испитао у области у којој је он до данас ретко валидиран: превођењу књижевних текстова. Резултати су, са једне стране, поправили и сам модел, а са друге, понудили и значајне практичне смернице за наставу превођења на високошколском нивоу у Србији.

Рукопис др Фигара стилски је одлично написан, где је уложен видан напор да се велики број стручних термина и израза из енглеског језика мање познатих широј публици адекватно преведе, а да истовремено стил целокупног текста остане приступачан. Премда захтева пуну пажњу, текст се, стога, чита лагано и без већих потешкоћа.

У супстанцијалном погледу, рукопис представља хвале вредан допринос изучавању контекстуалног значења у нашој академској средини, где се његова специфична предност пре свега тиче фокуса на нивое дискурса који су „тик изнад значења реченице“. У питању су делови текста од неколико повезаних реченица, увезаних у један до два параграфа, а на које свакако не могу да се примене само класична граматичка, формално-семантичка па чак ни „енциклопедијско-семантичка“ правила усмерена превасходно на лексику (нпр. метафора у когнитивној лингвистици). Са друге стране, аутор је опрезан да не дозволи ни претерано широк опсег семантичких феномена, те се тако одмакне ка читавим дужим нарацијама, са или без мултимодалних елемената, чиме би склизнуо из емпиријски подржане научне теорије на терен метафоричног модела. И ово последње је дакако методолошки прихватљиво у хуманистичким наукама, али често доводи до проблема са фалсификацијом (између осталог, и у публикацијама писца ове рецензије). Резултат такве методолошке одлуке др Фигара је експериментално јако „проверљив“ приступ контекстуалном значењу, који може аргументовано да брани тезу о когнитивној релевантности феномена које постулира, попут временских оквира, узрочно-последичних рестрикција или модалности. С тим у вези, ова монографија представља како изузетан продукт средње фазе једне одличне научне каријере тако и подстрек читаоцима, али и самом аутору, да прихвате ситуационе моделе у даљим емпиријским истраживањима феномена контекста.

Имајући у виду несумњив научни допринос ове студије већем броју дисциплина (теоријска лингвистика, психоллингвистика, анализа дискурса, теорија и пракса превођења), са задовољством препоручујем рукопис доц. др Владимира Фигара за штампу у форми монографије.

проф. др Михаило Антовић

У Нишу,

15. маја 2026. године